

eszközök 's erömüvek' feltalálásával 's tökéletesítésével. Mi czáfolta meg, kérdjük Hume-nak 's Smithnek a' köszönséges adósság' nevekédése felől tett jóslásait, 's képesekké tesz bennünket erölködés nélkül hordani oly tetemes adónak terhét, melly atyáinkat öszvezúzta volna 's öszvezúzna minden más nemzetet? Ezen csudálatos következmény bizonyára nem tulajdoníthatatik az igazgatóság' részéről valamelly különös mély belátásnak, sem nem az enyészto alapítványok' nyomorú quackerkedéseinek, vámházak' rendelkezéseinek 's más hasonló intézményeknek. Nem támadhat ellenben árnyéka is a' kétségnek a' felől, hogy azt egészen a' Hargraves, Arkwright, Watt, Wedgwood, Crompton, Cartwright és más kevesek' bámulandó találmányainak 's fölfedezéseinek kell köszönnünk. Ezek emelték fel olly magas fokra természetö tehetőségünket, hogy sebes léptekkel meheténk elő a' népesedés és köz jólét' terjeszkedésében, nem állván el-lent vérünknek 's kincseinknek a' világ' történeteiben példátlan tékozlása."

GYÖRY SÁNDOR,

földmérö, m. t. társ. r. tag.

A' CSEH LITERATURA' JELEN ÁLLAPOTJA.

Winařiczky Károlytól.

Semmi sem mutatja meg jobban, a' jelesség' melly magas fokán állt a' cseh nyelv már a' tizenharmadik században: mint azon kéziratbeli költemények, mely-lyeket Hanka könyvtárnok a' königinhofi egyházban 1817ben fedezett föl *). A' tizedik század óta a' deák nyelv volt a' nyilván' nyelve; 's a' tizennegyedikben,

*) Szóltam erről a' Tudom. Gyűjtemény' 1830diki folyamata' Vid. kötetében a' 120—4 lapokon. T. F.

a' luxemburgi ház' urodalma alatt, egész IV. Venczelig néha a' német is. Ezen fejdelem' országlása óta a' cseh nyelv lett a' nyilvános dolgok' kizáró organuma. Azonban a' tizenötödik század' vallási háborúinak korszakában kezdődött csak literaturánk' virágzóbb fejlődése. 1400tól 1618ig számos, történeti, orvosi, jog-, de leginkább hittudományi tárgy munkák tűntek fel; a' csehek' nyelve tisztos helyet foglala jelesb vetélkedői között is, azokat a' stilus' tisztasága' tekintetében néha felül is múlván. Mindazáltal megjegyzésre méltó dolog, hogy ezen követelt arany korban a' költészet, némelly kivételek mellett, mind eredetiség', mind élénkség' és erő' tekintetében messze elmaradt a' tizenharmadik századbeltől; ellenben latin költőink a' tizenhatodikban izlésre nézve kitűnteték magokat. Más felől a' szónok mesterség annál vigabban díszlett. Az egykoru írók, többi közt a' nagy Lobkowitz Bohuszló, csodálattal emlékeznek azon győzödelmes ékesszólásról, melyet minden nyilvános alkalmakkal, a' cseh szónokok kifejtének. A' táboríták (1420), az utraquisták 's az egyesült-testvérek az isteni tiszteletben is a' nemzeti nyelvvel éltek, 's egy nép sem éré el e' korban a' csehet szent énekei' sokaságára nézve. A' szent kehely' hősei szintűgy védék ezt szónoklattal, mint fegyverrel. Aeneas Sylvius, ki II. Pius névvel romai pápa lón, magasztalja a' táboríta nők' bibliai nagy tudományát, 's pedig 1451ben, tehát olly korban, midőn a' nyomtatás még bölcsejében volt. A' földmivelő, polgár, és nemes egyiránt tekinté az atyák' nyelvét megbecsülhetlen kincsnek, 's nemzeti dicsőség' egyik címének; 's a' nőnem is könyvirásban keresé ragyogását. A' tudósok pártfogást leltek, és segedelmeket. Podiebrad György király, I. Ferdinand, II. Max és II. Rudolf a' jelesbeket közülök nemességre emelték. A' nemzet' nyelve a' köz ügyek' nyelve lett nem csak a' királyságban, hanem Morvaország- és Sziléziában is. Gornicki lengyel starost panaszkodik egy iratában (A' lengyel udvari ember, 1565) hogy legjelesebb földie,

nyilvános beszédekben, elcsehesítik saját nyelvöket; noha ő maga — a' mi nevezetes — minden többi szláv nyelveknek eleibe teszi a' csehet, mellyet kissé *elasszonyosodottnak* mond: Ezen korban tehát a' cseh nyelv annyira volt mívelve, és becsülve a' külföldön is, hogy befolyása féltést is támaszthata.

A' harmincz évü háboru összegázlotta mind virágait, mind gyümölcseit ezen irói munkásságnak. *Lomnický* Simon, II. Rudolf' udvarának koszorúzott 's megnesemesített költője, hatvanod évében, a' prágai ütközet után, arra jutott, hogy a' főváros' hidján alamizsnát koldulna; 's az egész cseh literatura' sorsa nem sokára mintegy képviseltje lőn a' boldogtalan aggastyánnak. A' lelkes és tudós *Comenius*, az egyesült-testvérek' püspöke, az egyetlen ragyogvány még, számkivetésben hala el, 1671ben. Harminczezer családot, melyek közül száz nyolczvanöt régi nemes, hasonló sors ért. Minden cseh könyvre, melly 1414től 1635ig nyomtatott, az eretnekség' bélyege üttetett, 's nagyobb része megsemmisítetett. *Konias*, a' jezsuita, ön kezével 60,000 kötetet hajíta lángok közé. A' nem-pápis-ták' kiköltözése után, a' szinte pusztává lett ország egy részt németek által népesítetett, 's az ő nyelvök lépett be a' köz és törvényes ügyekbe, 's a' hazai a' pór viskókba lőn visszaszorítva. Kik nevelteknek, nemesbeknek akarának látszani, pirúlva cseh származásokért, hogy azt titkolják, idegent kölcsönzének, sokan némettel cserélék fel ősi neveiket, 's kerülvén a' pór *nyelvet* (a' nemzetit), a' németet törték. Íratott, igaz, néhány könyv csehül is, de a' stílus — szinte kivétel nélkül — tisztátalan, az izlés vad. Végre jött II. József, *egy* nyelv által egyesíteni akaró külön népeit; az öszveolvasztás' eszközeül a' német császár a' már igen mivelt német nyelvet választá, noha az birodalmi' negyedének volt csak nyelve. Már 1774ben minden városban, gymnasiumban 's nevelő intézetben a' német nyelv hozatott be; 's 1780ban senki sem vétetett fel a' latin osztályokba e' nyelv' tudása nélkül. A' csak

csehül tudó nemzetrésznek tehát már csak a' trivialis iskolák álltanak nyitva, hol egyebet mint kátét, olvasást, írást 's a' számvetés' négy módját nem tanult 's a' nemzeti nyelv' utolsó órája látszék ütni, midőn....

Több jeles férfiak, hazafi érzeményektől lelkesülten, 's édes anyanyelvök' szomorú sorsa által megindítva, összeveték vállalkat annak, ha úgy szabad szólni, élet 's halál közt való fenntartására. *Durich, Prochazka, Pelzel, Tomsa* és *Dobrowsky* új kiadásait adák régi jó cseh könyveknek. Az utóbbik, fejedelme a' szláv nyelvészetnek, megmutatá, mire képes a' cseh nyelv. Többen, 's jelesül *Kramerius*, a' nép' használatára népszerűen írtanak különféle köz hasznu könyveket. *Pelzel* krónikával (Nowá kronyka česká) ajándékozta meg honát, melly részletekbe is bocsátkozik, 's szép renddel ajánlkozik. A' három első darab látott napvilágot, a' negyedik, melly a' huszíta háborút tárgyazza, kéziratban maradt. — Végre fölébredt a' szépliteratura' szeretete is. *Puchmayer* első érdemle költői nevet. Versgyűjteménye, mellyet 1795—1814ig adott ki, 's mellyben mintegy harmincz műkedvelő vevő részt, hajnalává lőn egy nemesebb izlésnek. *Negedly* János prof. prosája könnyed és folyó. Mind poetai, mind tudományos előadás' valóban jeles példányait prof. *Jungmann* József ada; 's *Stěpanek* János (1803 óta) a' játékszin' részére dolgozott. Ezen igyekezetek, hosszú álmokór után, újra megkedvelteték a' haza' nyelvét az olvasó közönséggel.

Helyre állván a' köz béke, I. Ferencznek köszöne Csehország 1816 és 1818ben olly rendeleteket, mellyek szerint a' cseh nyelv és literatura a' gymnasiumi oktatás' részét tevé 's ezek' ismerete nélkül köz hivatalt nyerni nem lehet. Elfelejtethetlen öröm követé a' fejedelmi parancsokat, 's a' költészet elragadtatva éneklé az atyák' nyelvének királyi feltámasztóját. De fájdalommal tapasztaltatik, hogy 1821d. febr'. 14dikei rendelet óta a' gymnasiumi oktatók' buzgósága alább hágy anynyira, hogy e' része a' nyilvános oktatásnak alig áll

már most jobban, mint áll vala 1816 előtt. Mindazonáltal a' fölébredt nemzeti figyelem 's az adott rugó évenként nagyobb és nagyobb előmeneteket tétet a' nyelv- és literatúrával, mit azon munkálatok' sora bizonyít, mellyet ezennel végig kívánunk tekinteni.

Az első, eredeti, költői mű, mellyet itt ki kell jelelnünk, 's mellyel minden nemzet büszkélkedhetnék: a' *Slawy dčera* (A' dicsőség' leánya, Buda, 1821—25); szerzője a' magyar születésű, de szláv eredetű *Kollár* Pesten. Énekli benne a' költő a' szépség' 's a' szláv dicsőség' ideálját három énekben, mellyek' czímei: Szála, Albis, Duna; mindenike ötven sonettből áll. Az elsőben boldog kora' szerelmének tárgyát énekli az elválásig. A' bálványalak' minden testi bájai, lelkének tulajdonai, olly gyengéden, lelkesen, olly csodálatos szépséggel festetnek, hogy itt a' költő önmagát látszik meghaladni. Az Albison küzködik a' szerelemmel és szerencsétlenséggel; 's a' Duna' partjain még éli boldog napjai' emlékét, 's visszatértök' reménységét. Ez az ének telve a' legédesb borongással. Bár milly lángoló és szenvedelmes képzelődése: képeiben még is folyvást a' legérzékenyebb gyengédség 's igéző báj terjed el. A' fennség nem árt dictiója' világosságának; versei folyók, rímei hangzatosak. *Kollár* a' szlávok' *Petrarcája*.

Polak 1817ben leíró lyrai darabjaival arata dicsőséget. Teli van lelkesedéssel, erővel. Első műve: A' természet' felsége. Hogyha a' caesura nélküli négy lábú fíráasztó trochaeus helyett a' hexametert választá vala formául, 's több tartózkodással élt volna bizonyos merészen képzett szavakkal (mellyek néha ugyan szerencsések), költeménye a' legjelesbek közé fogott volna tartozni, miket a' külföld bir a' művészet' e' nemében.

Hanka' dalai sajátságos, tisztán nemzeti characterrel bírnak, 1815 óta többek által hangászatra szedettek, 's már ma dallja azokat egész Csehország. *Régi költemények*' kiadása által ezen tudós felette meg-

gazdagítá a' poetai szólást, 's literaturánknak általában jeles szolgálatot tön. A' königinhofi kéziratnak, mellyet ő fedezett föl, a' nemzeti költésre érezhető behatása volt. Elismerte becsét a' külföld; dicsérettel említi Goethe; Swoboda németre, Šiškow al-admirál moszkára, Brodzinsky lengyelre, Bowring, részenként, angolra fordíták.

Čelakowskyt népkölteményei tüntetik ki. Miután ő 1822—7 szláv nemzeti dalok' gyűjteményét (Slowanské národnj pjsně, 3 fűzet) ada, maga magának tevė fel azon nehéz feladást, hogy népszellemben szerezzen hasonló dalokat. „Moszka dalok' viszhangja“ (Ohlas pjsnj ruských) cím alatti munkája felülmulta a' vára-kozást. Csodálatos ügyességgel tudta énekei' külön formáira a' moszka költés' bélyegeit felnyomni: melly utóbbiakra hiában keresnél műszavakat az aestheticában. Így birunk tőle már néhány próbákat „Cseh dalok' viszhangjá“ból, mellyekben szerencsésen feltaláltatik e' nemzet' érzékeny, őszinte, vidor és comicus lelke; eleven contrastja az orosz énekek' mély, borongós, komoly, nagynemű és gyakran túlvitt characterének. „Vegyes költeményeiben“ (mellyek 1830ban megbőví-ve jelentek meg újra), *Čelakowsky*' tehetségei egész fenőkben fejledeznek, 's még gazdagabban „Watawa melléki emlékezeteiben“ (Pomněnky Watawské).

Ugyan ezen nemben szép jeleit adák tehetségeiknek *Kamaryt* és *Kamenicky*. *Schneider A.* költéseit anacreoni könnyedség bélyegzi; balladái a' cseh literatura' legjobbjai. *Kollár* és *Turinsky* szép elegiákkal; amaz és *Čelakowsky* epigrammokkal álltak elő, 's az utóbbinak „Poetai fűvészkönyve“ a' legillatozóbb virágok' gyűjteménye. Ugyan *Čelakowsky* és *Schneider*, 's *Klicpera* és *Langer* a' víg nemben dolgoznak; az utóbbi, nagy reményű és tehetségű fiatal költő, egy, valóban *nemzeti* idyllek' kötetecskéjével tűnt fel: „Csalánjai“ (*Kopřivy*), 's ugyan tőle a' „Bohdaneči kézirat“ satyrai neműek. *Hnědkowsky Sebestyén* egy romános víg költeménynek (*Děwnj*) szerzője, mellyben

a' cseh amazonok' harczát sok elmésséggel festi (2dik kiadást ért 1830b.) Negedly Adalbert' több munkái még kéziratban vannak („Ottokar“ epos; „Vratiszló“ epos; „IVd. Károly“ tanító költemény). — *Chmelensky*, *Jungmann* József, *Machaček*, *Marek* Antal és *Henrik*, *Rykos*, *Swoboda* Venczel, *Šaffářjk*, *Šjr*, *Retik* Dobromila asszony stb különféle gyűjteményekben 's folyóiratokban adának különemű költeményeket. — *Stěpanek* és *Klicpera* buzgón mívelik a' drámai literaturát. Amanak mint vígköltőnek nagy érdemei vannak a' játékszín körül, vígjátékai 's bohózatai tapssal adatnak. Emez 1825 óta évenként egy dramai almanachot ad, 's mintegy harmincz színdarab' szerzője; jelesek tőle „A' Swoganowsky család“, „Szoboszló“, „Az ikrek.“ *Turinsky*' szomorujátéka „Angelica“ virágzó stilusban iratott, de nagyon lyrai. Említésre méltók *Wocel*' szomorujátéka „A' hárfa“, *Linda*' drámája: Sternbergi *Jarosló*“, 's *Machaček*' rímelt comediája „A' praetendensek.“ Ez fordítá a' „Schweizi család“ czimű daljátékot is 1823ban, 's ekkép húsz évi nélkülözés után ismét hallhatánk operát cseh nyelven. Noha azt csak privát műszeretők adák, a' siker többeket kívántata meg a' közönséggel; 's ez által buzdítatva ő, és *Stěpanek*, *Chmelensky* 's egyebek, mintegy harmincz operafordítást hoztak a' színre örök tapsok között. Eredetieket *Chmelensky* irt („Adalrik és Božena“, és „a' rézműves“), mellyeket a' prágai játékszini hangászkar' aligazgatója *Skraup* tevé muzsikára. Énekelhetőbb lévén a' cseh textus a' németnél, a' cseh ópera, hason esetekben, ha nem győz is ezen, vele bizonyosan versenyt futhat.

Nem tagadhatjuk, hogy az újabb időkben eredeti *prosa*i munkákban igen elmaradtunk. Mindazáltal említésre méltók *Jungmann* József, *Marek* Antal, *Palacky* és *Čelakowsky* kinek kötetlen nyelve tömött, világos és hibátlan; *Negedly* Adalberté és *Jánosé* is világos és egyszerű; *Polak*' „Olasz utjában“ ékes és lelkes elbeszélést, *Langer*' idylljeiben kecsét, természetességet,

hangzatosságot lelünk, 's a' „Csekély személyek' levelezésében“ (Čelakowskytól; kijött a' nemzeti museum' folyóiratában) jeles characterfestést. Néhány vonás elég neki a' levélíró' képeinek elvégzésére; nemzeti tréfa 's egy kis gúnyér fűszerezi az egészet. — Említésre méltók *Maria-Antonia* apáczának novellái 's erkölesi elbeszélései; „Venczel és Boliszló hercegek' százada“ Lindától, Marek Henrik' romános beszélyei. — A' történetírás' ágán *Palacky* gazdagítja a' nemzeti museum' folyóírását több nagy érdemű dolgozatokkal; 's a' királyi tudományos társaság' felszólítására több, a' nemzet' középkori történeteit illető, érdekes krónikát, öszvehasználva, 's itéletes criticával felvilágosítva adott egy kötetbe gyűjtve. A' nemzet teljes historiáját reményli e' tudós hazafitól. *Zimmermann* János, a' prágai csász. könyvtárban találtató egykoru kéziratokból adá I. Ferdinand' 's II. Max' uralkodások' történeteit. — A' cseh literatura' historiáját Jungmann József prof. írta meg röviden; ő adá a' szónokság' rövid theoriáját is, 's ugyan ő első a' tudományos nyelvnek szép példányait különféle értekezéseiben, mellyek folyóiratokban láttanak napvilágot. *Palacky* a' szépről állított külön rendszerek' historiájával 's egyéb jeles aestheticai dolgozatokkal; Šaffarjck Aristophaneshez irt programájával öregbíté a' literaturát; Čelakowsky és *Boskovic* a' tudományos criticában jeleskednek. *Puchmayer* Jaroszló a' rímek' theoriáját dolgozta ki jelesül; két névtelen a' cseh költészet' elveit, 's utánok Jungmann és Šaffarjck egészen a' szótagok' mértékén épült, Blahoslaw († 1571), Komensky (1671) 's mások által alkotott cseh prosodiát még jobban megalapították írásaik által. Elveik megtámadtattak — de kevés sikerrel — *Negedly* János' grammaticájában 's *Hněwkowsky'* „Cseh prosodia' töredékeiben“, melly utóbbik azt vitatja, hogy az első szótag, melly nyelvünkben *mindenkor* accentuáltatik, a' prosodiában szintugy huzassék meg, minden többi, nem accentuált szótagok pedig rövidek, vagy legalább változók legyenek; így a' legszabadabb

prosa is hexameterekben, vagy valamely lyrai formában omlanék. Azonban H. könyve maga magában hordja veszte' elemeit. A' cseh nyelv' alkotmányának tulajdon szótagsméréske közös a' régiek' mértékeivel, mellyekhez csodálatosan simúl. — *Marek* logicát, *Zahradnik* a' practica philosophiát illető értekezéseket; *Sédlaček* mathematicai, földmérői 's physikai tárgyakról, irtak. *Jungmann Antal* orvos dr. és prof. anthropologiát, orvosi és állatorvosi értekezéseket, *Tablic* rövid diaeteticát adott, *Presl* gr. *Berchtold* Fridrikkel bő fűvészszerzert készít; az elsőbik' fáradhatatlan buzgóságának egy chemiát köszönünk, 's az ásvány-, föld- és állattudományból több értekezést. —

Legjelesb *fordításaink*: Châteaubriand' Atalája, Milton' Elvesztett Paradicsoma, Bürger', Goethe', Schiller' stb némelly balladáik Jungmann Józseftől; Florian' Numa Pompiliusa Negedly Jánostól; Scott' Tavi Leányi Čelakowskytól; Goethe' Iphigeniája Machačektól; Schiller' Stuartja Šaffarjktól; Müllner' Vétek' súlya Šjrtől; Grillparzer' Ósanyája Spott által; Ossian Hollmanntól; Telemach Ziegler Józseftől; Gresset' Vert-vertje Kinskytól; Genlisné' Rochelle' ostroma Stépantól; ugy egyes darabok Gray, Shakespeare, Michiewicz 's egyebek' munkáiból. Van-der-Velde' románjait többen együtt, Claurenéit Tomsa adák ki. — Régiekből eddig elő keveset fordítottunk. Šjr a' görögökből adott választott darabokat két kis kötetben. Aristophanes' Fellegeit Šaffarjck, Horác' ódait Kinsky fordíták, de nem láttak még világot. Birjuk már Horác' levelét a' Pisókhöz Machačektól, Virgil' eclogáit, némelly töredékeket az Aeneisből, ugy egyes versezteket Anacreon, Bion, Lucian, Theocrit, Pyndar, Martial, Ovid 's egyebek' munkái közül. —

Időszaki irás cseh nyelven kilencz rendbeli jelenik meg mostanában; u. m. a) Prágai ujság; szerk. Linda; b) Egyveleg, amannak toldaléka; c) Mult és jelen, heti irás, szerk. Hybl; d) Estveli lapok, oktatók 's mulattatók egyszersmind; szerk. Kramerius;

e) „Čechoslaw“, mulattató irás, nincs bizonyos időhez kötve; f) A' nemzeti museum' folyóirata, szerk. Palacky, tárgya literatura, történet- és földleírás; g) „Krok“, encyclop. folyóirat, szerk. Presl, a' cseh nyelv' további tökéletesedésének van szánva; h) Ifjúság' barátja, szerk. Ziegler; i) Érseki szent szék' uj-sága, szerk. Waclawjček kanonok; ez van leginkább elterjedve; magában foglal egyebek közt a' szent atyák-ból választott darabokat is, név szerint szent Ágoston' könyvét „De civitate dei“ Čelakowsky által csodálatos-jól fordítva.

Évenként az ujdjon megjelenő cseh könyvek' számát ötvenre tehetni. Az *egyházi* munkák között Waclawjček, Marek, Wacek, Wiršing, Černy, Slama és Zahradnik' írásai tűnnek ki tárgy' és stílus' tekintetében. Chmela, Hnogek, Jawornicky, Swoboda Ferencz, Šadek, Sychra, Waněk, Ziegler hasznos ifjúsági és népi írásokat adtak.

A' nemzeti nyelvészet' első rangu hőse *Dobrowsky*. Az ő „Cseh nyelv' rendszere“, mellyet *Hanka* fordított csehre, classicus munka a' maga nemében. Ámbár Negedly János a' maga grammaticája' jökora részét ebből írta ki, még is D.' helyesírását páratlan dühösséggel támadta meg. — Schmitt, Nowotny és Liška adtak cseh nyelvtanító könyveket, de javalást nem nyerve. — *Dobrowsky' tanítványa* — mint igen szerényen nevezi magát *Hanka* — az, ki a' szláv nyelvek' mezején folytatja nagy mestere' buvárlását. *Tham*, és *Dobrowsky* maga, adtak német-cseh szótárakat; *Tomsa*, és *Palkowić* cseh-német-latinokat, *Chmela* egy latin-német-csehet. *Palkowićé* a' legbővebb. Criticai szótárt, melly a' nyelv' régi és új kincseit összefogja, *Jungmann* Józseftől várunk, ki e' roppant munkára előkelőleg van idomulva. Mit egyebütt academicusok' egyesülete tőn, azt itt ő maga vállalá fel. Harmincz év óta fáradhatatlan buzgósággal áldozta oktató hivatalától maradozó szabad óráit az e' munkára teendő készüléteknek, melyek' feldolgozása már most vége felé jár. Vajha a'

nemzet' nagyai és dúsai pártfogolnák, 's a' közönség figyelmével koronázná munkálatait. —

Ebből áll főleg, mik által a' csehek értelmi 's nemzeti cselekvőségöknek adják a' világ előtt jeleit. Europa' egyéb polgárisodott nemzetei' iparkodásaikhoz képest azok, igaz, csekélyek; de ki részre hajlatlan tekintetet vet a' meggyőzendő akadályokra, nem fogja a' külföld' figyelmére méltatlanoknak mondani.

Két felől Németországtól környezve, mellynek könyvkereskedései olly nagy mértékben munkások, Csehországot előntik a' lipcei vásárok könyvek' ezreivel, titkon és nyilván; nemzeti literatúrának nincsenek Maecenásai, Romanzoffjai, Czartoryskyjai; ellenben német olvasás' szeretetének kedvez e' nyelvnek köz divata az oktatásban, igazgatásban, ítélő székek-nél, kereskedésben, a' fensőbb osztályok' társasági viszonyaikban. A' nagyoknál már csak a' gyermekek' szobáiban hallani a' hazai szózat' hangjait, 's azt is csak mivel ezek látszanak a' kisdedek' szóló eszközeit leginkább kifejlődtetni 's alakítani. Prágában, mellynek a' cseh nemzet már csak két harmadát teszi, a' népiskolák is németek; 's az egész királyságban már csak egy tanítószéke áll a' cseh nyelvnek, annyira, hogy belépven egyszer az ifjuság az iskolába, azon arányban szokik el nemzeti nyelvétől, mellyben a' németet szívja kebelébe. E' sok oldalu hatalmas befolyása a' német nyelvnek a' városokban olly nemét szüle a' beszédnek, melly a' csehhez már csak accentusával 's a' szavak' végső tagával hasonlít.

Illyen volt a' közönség, idegenkedő, úgy szólván, az atyák' nyelvétől, mellyet literatúránk' felelész-tői találtak, midőn nem csak írásaikba, hanem a' magasabb költészetbe és tudományokba be akarták vinni számos környülmények' összeütközése által elfajzott nyelvünk' eredeti tisztaságát; azt az europai miveltség' jelen állapotjához alkalmazni, egy szóval, neki lehető fényét megadni. E' végső cél' elérésére sem régi litera-

turánk' ragyogó századai, még kevesbbé nyelvünk' jelen romlott állapotja, nyujthattak segedelmeket; az alatt hogy azon két század' lefolytában, midőn literaturánk' egész mezeje parlagon maradt, a' többi europai nyelvek tökéletesedésök' legfőbb fokát érék el. Szellemében levén nyelvünknek minden idegen szót visszalökni, költői és tudományos nyelvünk' új törvényszerzőinek nyelvgazdagító szándékukban saját kincseink' búvásához kelle folyamodniok, azaz ó literaturánk' emlékeinek, a' tájbeli különösségeknek, sőt szükség' esetében a' többi szláv dialectusoknak is tanulásához, különösen a' nyelv' alakulása' tekintetében. Ezek voltak az előkészítő munkálatok, mellyeket meg kell vala tenni, mi előtt külföldi remekök' fordításába 's tudományos tárgyak' kidolgozásába bocsátkozhattanak. (* Természetes, hogy illy iratoknak nagyon is felül kelle lenniök az ollyak' megfogó tehetségein, kik a' nemzeti nyelvet csak úgy tudák, mint azt dajkáik és cselédjeiktől vették által, 's szintolly kevés buzgóságok volt, mint alkalmok, külön tanulás által nyelvrőli tudományukat megigazítani. Az ilylenek, a' helyett, hogy őszintén megvallának, mikép ők a' nyelvet tudományosan nem értik, nem birják: sokkal kényelmesebb dolognak találják, az írókra hárítani annak okát, miért ők a' könyveket nem értik. Izlés' hiánya, megsértett hiuság, önszeretet, féltékenység, sorban a' tudatlanság' zászlója alá szegődtek; emezek az ujítások ellen panaszkodtak, mások oroszoknak, lengyelnek mondtak mindent, mit meg nem értettek; nagy nehezen akarák elismerni, hogy *Atala* vagy a' *Tó' leánya* nemesebb stílusban fordítatott mint a' *Szép Majolén*, mellyet vándor zsbikönyvárosink árulgat-

(* Különösen kikérjük a' következőkre kegyes olvasóink' figyelmét! T. F.

nak falusi vásárokon. Bünnel vádolták encyclopaediai folyóiratunkat („*Krok*“) a miért olly kifejezésekkel él, mellyek soha pásztoraink 's halászinak' ajkaikon nem forogtak; végre — valóban hihetetlen! — azt akarák a' világgal elhitetni, hogy az orthographiában elkövetett minden csekély változtatás kártékony behatással leszen erkölcsökre, vallásra, 's az egész közjóra. A' vádló, bíró is volt egyszersmind, neki igazat adtak, 's ő a' grammatica' átkát szórta minden iratra, mellyben a' követelt helyeken nem találta azt a' betűt, mellyet olly gyöngéden szeretett. Azonban „a' cseh nyelv' ellenségei“, mint a' harcz' szerzője nevezi, győztek. De akármit legyen, az igazságosb és háladatosabb jövendő meg fogja becsülni tudni azok' érdemét, kik nemzeti nyelvünket homályából kifejték; neki eredeti szépségét, tiszta izletű ékességeit visszaadák, 's midőn az szegénységgel vádoltatott a' tudományok' országában, régi kincsekkel szintugy mint uj szerzeményekkel gazdagíták. A' maradék csodálni fogja állandóságokat és hazafiúi erőlködéseiket, ellenségeik' 's elkoresosult földiek' hálátlanságának daczára; méltánysággal fogja megbecsülni munkáikat, a' tökéletlent elválasztandja a' helyestől, 's fenn fogja tartani, mi erre érdemes. Ha, kivált ifju íróink, mielőtt följelennének, abhoz fognak szokni, hogy *csehül* gondolkozzanak; ha nyelvök' és izlésöket mivelendik, ki fognak könyveikből a' sok német szólások veszni, ki a' szokatlan formák' affectált használása, *helytelen* új szavak, 's leginkább azon természetlen 's dagályos nyelv, mellyben közülök sokan gyönyörködnek. E' hibák' egyik legjobb orvosa a' nemzeti élet' tanulása, miképen az a' königinhofi kézirat' énekeiben, a' népdalokban, közmondásokban és regékben tűnik elé. E' forrásból merítették Čelakowsky és Langer azon nemzeti sajtáságokat, mellyek irataikat bélyegzik. Egy fiatal pórlegény, ki hű fia az egyszerű természetnek, a' városi erkölcsök által meg nem romolván, testben és lélek-

ben ép, egy dalban, mellyet önmaga készített, vagy társától hallott, reményeit, ohajtásit, örömeit, unalmát gyakran annyi valósággal 's egyszerűséggel, élénkséggel és érzéssel fejezi ki, millyet bármely költőtől kívánhat a' critica. *Wenzig* József adott szláv népdalok illy mutatványit *Čelakowsky*' gyűjteményéből német fordításban. Általában a' cseh ének olly hangzatos, millyet illy muzsikai nyelvtől és néptől csak várhatni; e' pórnoták' változatossága és sokának szépsége a' hangszerzőnek bőven nyújtja anyagait. A' melly hármast dalt (trio) e' sorok' írója *Kopidlnó*ban ez előtt hat évvel hallott, a' műértőknek kétség kívül több valódi élelményt adott volna, mint az ismeretes tyroli éneklők. A' cseh nép' egyházi énekei is különös és nemzeti bélyeggel bírnak. *Kamanyt*' gyűjteményében több olly vers találatik, melly vallásos lélekre olly behatással van, milylyent a' legfellelegőbb lyrai költő is alig birna támasztani. Egy becsületes jó cseh parasztnak mindig van egy sereg közmondás ajkain, mellyekkel őseitől nyert, 's neki egész philosophiáját tevő tapasztalási és okossági szabályok' valóságát mutogatja meg. *Čelakowsky* készül azokat, egyéb szláv közmondásokkal kiadni. Forgácsaik' sustorgó tűzénél, téli hosszú estvélyeken, ott ülnek a' nagyapa 's nagyanya elbeszélve figyelmes unokáiknak az őskor' csodás történetit, mellyet egy kétkező világ mesének nevez. A' hagyományok' e' forrásból, mellyekben a' képzeletnek olly nagy része van, merité *Langer* idylljeinek annyi bélyegző vonásait.

Általában, nem ohajtható eléggé, hogy azok, kik Bécsből vagy Drezdából jövének gyorszekerekben sietnek keresztül Csehországon; mint több belföldi írók is, kik, noha rég óta lakják e' hont, még sem igyekeztek soha nyelvét sajátjokká tenni, 's így soha nem volt alkalmok a' nemzet' erkölcsit és characterét közelebb-ről kitanulni: ohajtható, mondom, hogy illyenek tartózkodnának e' nyelvet és e' népet festegetni irataikban, hogy új fulánkokkal ne neveljék azon töviskoronát, mellyel annyiszor elgyötretünk. —

Soraimat literátorink' legnagyobbja' szavaival rekesztem be: „Midőn látjuk, hogy nagy érdemű emberek, a' legtisztább hazafi lélek által hevítve, meggyőzőék polgártársaikat a' felől hogy csehnek lenni, 's nyelvét nem tudni, többé nem dicsőség: reményljük, hogy eljő az az idő is, midőn kudarcz leszen azt rosszúl beszélni és rosszúl irni.“ —

Jean de Carro: almanach de Carlsbad' 1831diki folyamataából.

TOLDY FERENCZ.

TÖRVÉNYEK' PHILOSOPHIÁJA.

(Olvasta Bertaut a' besançon academiá' m. évi jan. köz ülésében).

I. §. *A' törvények magokban szemléltetve.*

Mihelyt valamely lény létez, azonnal léteznek szükségek is, mellyek természetéből erednek, föltételek, mellyekhez maradása 's jóléte kötve van; *szükségek* és *föltételek*, mellyeket törvényeinek nevezek.

Minden teremtmény összes szükségivel együtt jött ki alkotója' kezéből. Ha egyszer természete meg van határozva, azon törvények, mellyek szükségéit igazgatják, már csak ezeknek következményei 's ezeket az ész bizonyosan feldulhatja.

Például, számos nem, és egész fajok tűntek el a' földről. E' bennünket megelőzőtt vendégek itt voltak' emlékeül csak néhány csontokat hagytak hátra. De annyi század által csaknem végkép eltörlött nyomaikból még most is kiolvashatjuk, mi volt rendeltetésök; hajdankori alkatjoknak minden föltalált vonása fölfedezi eléjük szabott irányokat 's azon *szükségeket*, mellyeknek engedelmeskedniök kelle.

Cicero bámulatra méltó, midőn a' törvényt így határozza meg: Lex est ratio summa, insita in natura (De legib.). Mi is, mint ő, a' lények' természetéből

